

Suomen kansan ennelinnut

JORMA RANTATARO & JUHA YLIMAUNU

Tornionjokilaaksosta lähtöisin olevat kirjoittajat ovat perehtyneet vanhaan kansanuskoon ja lintujen tärkeään tehtävään enteiden tuojina. J. Rantataro on mm. kerännyt aineistoa Lapissa tästä perinteestä pappina toimiessaan.

Linnuista ennustamisella on vankka historiallinen tausta mm. antiikin, Skandinavian ja suomalaisugrilaisilla kansoilla. Lintujen on kautta aikojen nähty tuovan viestejä ja enteitä tuonpuoleisesta, sillä ne voivat lentotaitonsa ansiosta olla yhteydessä jumalallisiin ylämaailman olentoihin.

Toistaiseksi tutkimusta Suomen kansanperinteen ennelinnuista ei ole tehty: tämä esitys on laatuaan ensimmäinen ja perustuu Jorma Rantataron (1986) kansanrunoustieteen opinnäytetyöhön. Tutkimus tehtiin tieteiden välistä menetelmää noudattaen: ekologian ja ornitologian (mm. lajinmääritys, runsaussuhteet) kytkemässä enneperinteeseen auttoi artikkeleita kirjoittajista jälkimmäinen.

Tutkimusongelmat olivat seuraavat: 1) mitkä ovat suomalaisen enneperinteen keskeiset lintulajit, 2) miten nämä linnut jakautuvat alueellisesti ja mitä tästä voidaan päätellä, 3) miksi juuri tietyistä lajeista ennustettiin sekä 4) miten ja mitä asioita linnuista on ennustettu?

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen keskeinen lähde oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (KRA), jossa lintuihin liittyvää aineistoa on enemmän kuin muilta enneperinteen alueilta. Tutkimus käsitti kaikki eläinkortiston lintuenteisiin liittyvät 560 perinnemuistiinpanoa, jotka käsiteltiin omina havaintoyksikköinä. Osa muistiinpanoista oli peräisin em. seuran äänitearkistosta sekä arkistoon kopioidusta Sanakirjasäätiön ja Kansallismuseon aineistosta.

Aineistosta pyrittiin määrittämään annettujen nimitysten tai tuntomerkkien perusteella

lintulaji, jos sitä ei suoraan kerrottu (noin 10 % aineistosta; arvokas lähdeote nimityksille on Kivirikko 1947). Usein tarkka lajinmääritys oli mahdotonta. Aineistosta luokiteltiin muistiinpanojen perinnelaji, enteen merkitys jne.

Arkistoaineistoa on kerätty vuosina 1882-1962. Pääosa siitä on peräisin 1930-luvulta. Aineiston alueellisessa jakautumisessa on epätasaisuuksia ja tämä on huomioitava tulkintoja tehtäessä.

Suomalaisten ennelinnut

Lintuja esiintyi aineistossa 601 kertaa, joista lintulaji tunnistettiin 498 kertaa. Eri lintulajeja oli aineistossa 38, joista suosituimmat olivat käki (13.9 %, n=498), metso (13.3 %), harakka (12.9 %), korppi (10.6 %) ja käpytikka (10.4 %). Näitä voidaan kutsua suomalaisen lintuihin liittyvän enneperinteen valtalajeiksi.

Harvalukuisempia muistiinpanoissa olivat teeri (7.2 %), huuhkaja (4.4 %), riekko (3.6 %), kana (ilman kukkoa, 2.6 %) ja palokärki (2.2 %). Myös lepälintu, naakka, varis, pyy ja kukko ylittivät 1.5 % rajan.

Em. lajeihin kuului lähes 90 % määritetyistä. Lopuista lajeista maininnat olivat hyvin harvalukuisia tai yksittäisiä. Tunnistamatta jäi lintuja 103 kpl. Niille oli kansan kuvaamina tyypillistä tumma/musta väri, suuri koko tai pieni koko. Myös valkoinen väryys mainittiin usein.

Perinnealueittain määritettiin tyypilliset ennelinnut siten, että tyypilinnuksi voidaan kutsua laji, josta on mainintoja vähintään puolet verrattuna alueen yleisimpään lajiin (kuva 1).

Kartan perusteella voidaan

todeta, että Karjalasta Pohjanmaalle ulottuu alue, jossa esiintyy monia lajeja ja myös ennelinnut ovat samoja. Toinen erottuva ja monilajinen on Uudenmaan ennelajiryhmä.

Miksi juuri tietyistä lajeista ennustettiin?

Suomen lintulajien yleisyys (parimäärä) ei selitä sitä, miksi tietyt lajit ovat ennelintuja. Ainoastaan leppälinnun ja teeren yleisyys aineistossa vastasi niiden yleisyyttä luonnossa (vertailukohde: Merikallio 1955).

Selittäväksi tekijäksi osoitettiin linnun huomiota herättävä ääni, väri ja ulkonäkö, koko tai käyttäytyminen. Tätä on korostanut myös skandinaavisia lintuenteitä tutkinut Tillhagen (1978). Luokittelun avulla todettiin, että linnun ääni ja ulkonäkö olivat tärkeimmät valikoivat tekijät.

Toisaalta valikoituvuuteen on vaikuttanut maamme perinnehistoria, joka on saanut vaikutteita naapurikansoilta. Näitä käsittelemme seuraavassa, johon on koottu tärkeimpien suomalaisten ennelintujen kansainvälinen ja nyt esitettävä kotimainen tausta sekä niiden luonne ennustuksissa.

Käki *Cuculus canorus*

Käki on kansainvälisesti suosittu ennelintu, josta on runsaasti kesän alkamiseen liittyvää perinnettä mm. Saksasta ja Skandinaviasta. Koko Länsi-Euroopassa on ollut tapana, että nuoret tytöt laskivat kevään ensimmäisestä kukunnasta niiden vuosien määrän, jotka he joutuivat odottamaan avioitumistaan. Sama koskee vanhusten jäljellä olevien elinvuosien laskemista. Pohjoismaisessa perinteessä käen kukunta lähellä

asuntoa on liitetty epäonneen ja kuolemaan. Suuri käkimäärä tai runsas kukunta on tiennyt nälänhätää.

Koko Euroopassa yleinen uskomus on ollut käen muuttuminen haukaksi yhden kesän kukumisen jälkeen. Tämä perinne ei ole vielääkään kuollut: mm.

vuosina 1976 tapasimme Tornionlaaksossa kokeneen metsämiehen, joka vakuutti näkemänsä ampuhaukan olevan muuttunut käki ja todisteli asiaa kertomalla useista ampumistaan käkilinnuista, "jotka syksyllä olivat muuttuneet haukoiksi" (JY).

Suomessa käki liittyy erityisesti avioliiton ja iän pituuden, kuoleman sekä viljasadon ennustamiseen. Kukunnan suunta, vuorokauden- ja vuodenaika on ollut tärkeä merkki. Käkeä on pidetty pyhänä lintuna, ja sen tappamisen (ennen syksyä, jolloin se muuttuu haukaksi) on sanottu ennustavan tappajan omaa kuolemaa. Juuri keväällä, maanviljelyn tärkeänä aikana kuuluva käen erikoinen ääni on todennäköisesti vaikuttanut siihen, että laji on suosittu ennelintu (Hautala 1955:143).

Metso *Tetrao urogallus*

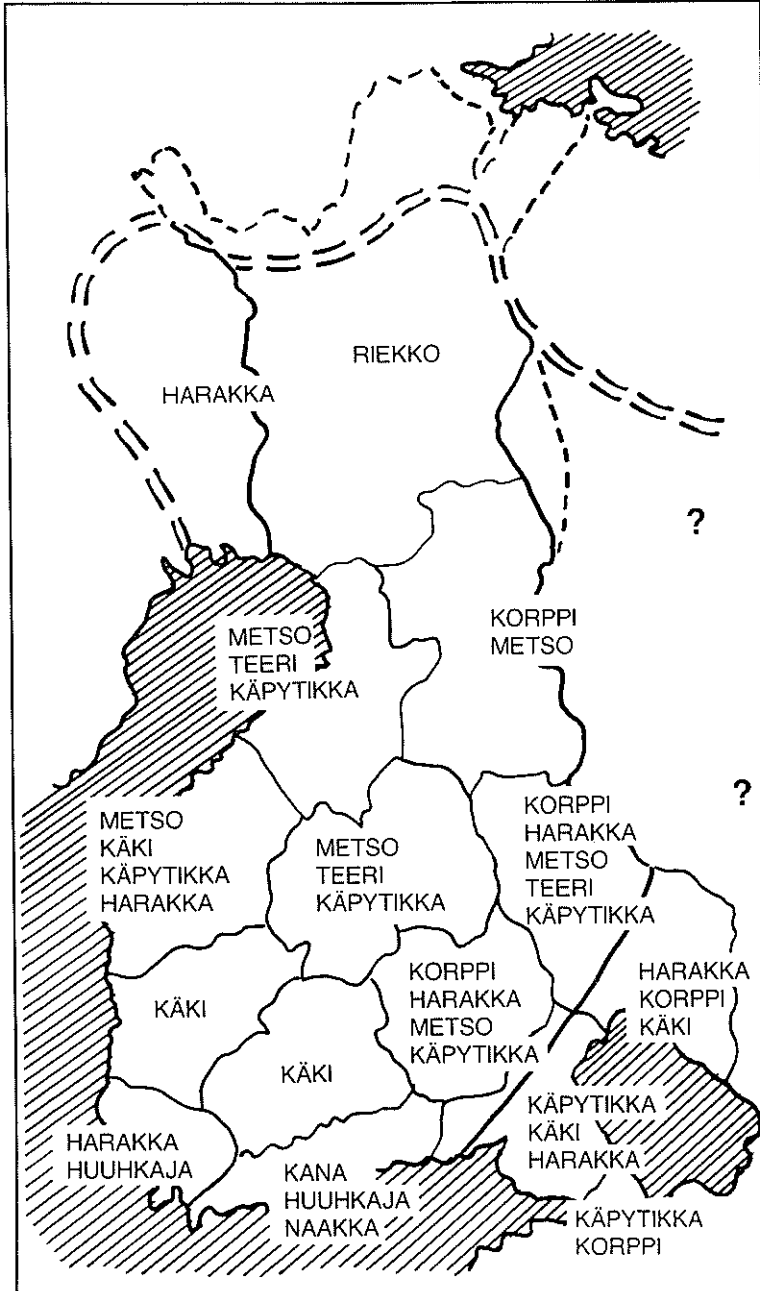
Ruotsalaisessa perinteessä metso on liitetty useisiin kevään ennusmerkkeihin. Sitä on pidetty noitalintuna ja sen ampumista juhlapyyhinä pidettiin erityisen vaarallisena (Tillhagen 1978:264).

Suomessa metsolla on ollut pihapiiriin tullessaan erittäin huono maine: useimmiten se on tiennyt ihmisten tai eläinten kuolemaa. Tämä uskomus lieene nykyisin hävinnyt: riistan-tutkimuslaitoksen kerätessä viime vuosina tietoja oudosti käyttäytyvistä "kesyistä" metsoista ei lintuihin liitetty aikakaan tutkijoiden kuullen enteitä (Markku Milonoff, suull.). Metsolla on ollut sekä ruotsalaisessa että suomalaisessa perinteessä kansanlääkinnällistä merkitystä: mm. metson rasva on ollut hyvää palohaavoihin ja linnun sydämen kuljettaminen mukana on estänyt käärmeenpuremia.

Esimerkki: "Erään tuvan kattelolle nähtiin metson lentävän, johon se kuoli äkkiä. Ja muutama päivän perästä kuoli saman talon isäntä... (Laatokan-Karjala).

Harakka *Pica pica*

Euroopassa harakkaa on pidetty varastelevana ja viisaana pirun lintuna. Koska se oli pirun lintu, sen uskottiin tulevan lähelle paheellista elämää viettänyttä vainajaa (Tillhagen 1978:78). Harakkaan on liittynyt myös mm. kautta Euroopan tunnettu enne, jonka mukaan se ennus-

KUVA 1. Suomalaisen kansanuskon ennelinnut (valtalajit) perinnealueittain. Huomaa Karjalasta Pohjanmaalle ulottuva monilajinen metsälinturyhmä. Kaksoiskatkoviiva (=) esittää perinteisen suomalaisusituksen pohjoisrajan.

taa vieraiden tuloa hyppiessään tai nauraessaan oven edessä.

Skandinaavisessa perinteessä harakka on ollut yleinen ja myös pidetty ennelintu: Ruotsissa ei ole pidetty harakan tappamista suotavana. Jos harakka teki pesänsä pihapuuhun, oli se pyhä puu, jonka kaataminen tiesi onnettomuutta. Kuitenkin epänormaaliin aikaan, esim. yöllä, harakan naurun katsottiin ennustavan tulipaloa, epäonnea tai aviottomia lapsia (Tillhagen 1978:81).

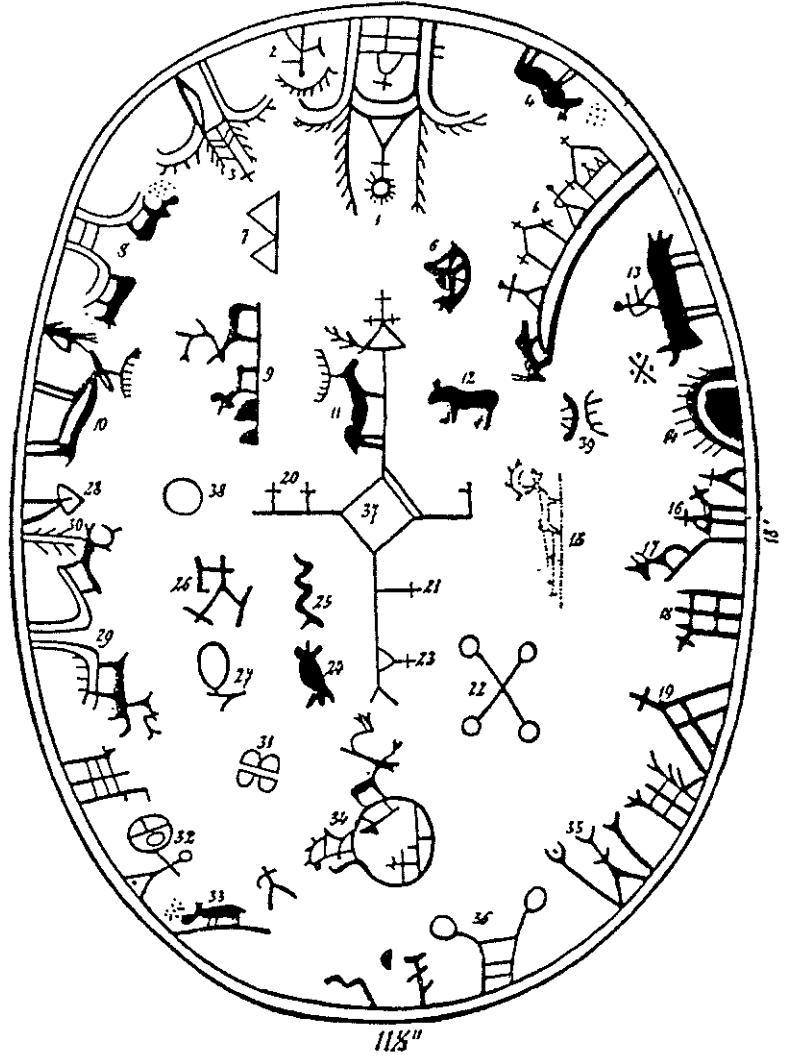
Suomessa KRA:n eläinkortistossa on harakasta aineistoa n. 500 yksikköä ja se onkin 3. suosituin ennelintu. Harakassa on kiinnitetty eniten huomiota sen nauruun (tieteellisesti: varoitusaäneen), jonka on katsottu yleensä ennustavan ikäviä asioita. Kuitenkaan harakkaan ei liity suomalaisessa perinteessä mitään erityisen vakavaa, vaan se useimmin ennustaa pienempiä vahinkoja, kuten riitoja, juoruja, epäonnistumisia työssä sekä vieraiden tulemisia.

Esimerkki: "Kun harakka nauraa oikeem makeesti, niin se tietää jotakin pahaa sen talon väelle... Erään talon luona nauraskeli paljon harakoita monen viikon ajan ja sen talon isäntä teki palvelustyölleen lapsen. Nuo harakat ennustivat tuota asiaa. Samoin ne ennustavat ilkeitä juorujuttuja, tappelua ym." (Satakunta).

Korppi *Corvus corax*

Korpin asema perinteessä on hyvin kansainvälinen: se esiintyy kaikkien maanosien runoudessa ja uskomuksissa. Syitä tähän lienevät silmänpistävän musta väri, ääni, "viisaus" ja haaskansyönti (mm. Lempiäinen 1982:38). Skandinaavisessa perinteessä laji on ollut kuoleman ja ennustuksen jumalan Odinin, yksisilmäisen Valhallan valtiaan lintu. Tämän roolinsa se on saanut ehkä haaskansyönnin takia; korppi on ennustanut myös sotia ja siitä otettiin enteitä ennen taisteluun ryhtymistä (mm. Hagberg 1937:36).

Kansanmytologiat osoittavat, että korppi oli aikaisemmin

Vanhan kansan kiinteästi luontoon liittyvä maailmankuva näkyy hyvin saamelaisessa noitarummussa. Lukuisten eläinhahmojen joukosta, läheltä keskiosan pääjumalia löytyy myös musta noitalintu (korppi?), nro 24. (Lähde: Holmberg 1915, Suomensuvun uskonnot 11).

pyhä lintu, mutta myöhemmin se liitettiin pahuuteen. Syynä oli musta pahuuden väri. Jopa paholaisen uskottiin kätkeytyneen korpin hahmoon (esim. Armstrong 1958:74). Kautta Euroopan korppi on tunnettu kuoleman lintuna, mutta Pohjoismaissa se on liitetty myös tulipalon, hukkumisen, villipetojen ja haureuden enteisiin.

Suomessa korppiin liittyvä perinne on monipuolista: siihen on liittynyt runsaasti kunnioi-

tusta herättäviä uskomuksia, kuten se, että korppi elää monisatavuotiaaksi (esim. Martta Rytönen Keiteleeltä (KT 67:80, 1937) mainitsee korpin eliniäksi 500 vuotta). Korppia on pidetty erityisen viisaana lintuna, jolla on yhteys henkilöolentoihin. Suomalaisessa kansanuskossa korpin käsittämättömän pitkän elinikä ja suuri viisaus on ollut merkki pirun kanssa tehdystä liittosta, näin etenkin kristinuskon tulon jäl-

keen. Muinaissuomalaisessa (Haavio 1967:214) ja saamelaisessa perinteessä noita on usein otanut korpin muodon (esim. Holmberg 1915).

Suomessa korppi on ennustanut poikkeuksetta huonoja asioita: kuolemaa, avioeroa, vahinkoa karjanhoidossa, tappoa, itsemurhaa tai hukkumista. Esimerkki: "Vanhat sanovat, jos korppi lentää kylän tai talon yli tai läheisyydellä, että taas on jossain naapurissa tulipalo tai taas joku on putottanut hevonsensa järveen..." (Häme).

Käpytikka *Dendrocopos major*

Muun Euroopan kansanperinteessä mainitaan yleensä tikoista vain palokärki ja vihertikka, vaikka lajeja on ollut esim. Pohjoismaissa 8 kpl. Antiikin kirjailijat pitivät tikkaa samalla kertaa sekä onnen että epäonnen lintuna (Hobf 1888). Myös ruotsalaisessa perinteessä tämä kahtiajako on säilynyt: jos tikka tuli metsästäjää vastaan, tiesi se onnea. Jos kuitenkin tikka hakasi siniä, se tiesi kuolemaa. Yli Euroopan on tikan huuto ennustanut sadetta (esim. Paulaharju 1937:347, Armstrong 1958:94-96, Tillhagen 1978:153).

Suomalaisessa perinteessä tikalla, nimenomaan käpytikalla, on selvä paikkansa. Suomalaiskansoilla tikkaa pidettiin taivaanjumala Ukon lintuna, joka suojeli maata (esim. Tillhagen 1978:147). Suomen kansa on useimmiten tehnyt selvän eron tikan (käpytikan) ja palokärjen välillä.

Sekä käpytikka että palokärki ovat olleet Suomessa puhdaslinjaisimpia kuolemanlintuja (vrt. skandinaavisen perinteen korppi). Lähes poikkeuksetta käpytikkaan liittyvä perinne on liittynyt kuolemaan: tästä varma merkki on ollut tikan seinän hakkaaminen, jonka kohdalta tuleva vainaja usein löytyi. Talon peräseinän hakkaaminen tiesi isännän ja sivuseinien emännän kuolemaa (esim. Juhon Oksman Karttula 1937). Ikkunan hakkaaminen ennusti äkkikuolemaa (Elsa Pennanen Viitasaarelta 1937).

Teeri *Tetrao tetrix*

Kansainvälisesti teeri on tuntematon ennelintu, joka esiintyy lähinnä vain Pohjoismaiden perinteessä. Tämä johtunee lajin levinneisyydestä. Ruotsissa enteitä on saatu usein teerien kevätsoitimesta keväällä.

Suomessa teeri sitä vastoin on yleinen ennelintu: enimmäkseen se ennusti pahaa kuten kuolemaa, tulipaloo tai nälkää. Kuitenkin se toisinaan toi onnea taloon eikä sitä saanut ampua pihalta (esim. Nilsiässä). Teeri oli myös paikoin noitalintu, johon hyvä noita tai Lapin noita oli kätkeytynyt (Hämeenkyrö, Martti Mattila 1937). Esimerkki: "Kerran lensi teerejä Keskitalon pytingin katolle ja isäntäpä saikin halvauksen ja hävisi talostaan: häätty lähteä pois" (Pohjois-Pohjanmaa).

Huuhkaja *Bubo bubo*

Jo antiikin Kreikassa ja Roomassa huuhkajaa pidettiin epäonnen lintuna, ja skandinaavisessa kansanuskossa se on liitetty kuoleman, sodan, nälänhädän ja muun onnettomuuden ennustamiseen (esim. Wahlfisk 1899:99, Tillhagen 1978:211). Ruotsalaisessa kansanperinteessä on mainittu yleensä vain kaksi pöllölajia, huuhkaja ja lehtopöllö, joita on pidetty pimeyden ja kuoleman vertauskuvina — epäilemättä niiden kammottavan öisen ääntelyn takia.

Suomessa pöllöistä ei juuri ennelintuina puhuta lukuunottamatta huuhkajaa, joka on mainittu erityisesti etelähämäläisissä, lounaissuomalaisissa ja karjalaisissa kertomuksissa (usein nimellä 'hyypä', vrt. Kivirikko 1947). Näillä seuduilla huuhkaja on ennustanut usein kuolemaa, nälkää tai sotaa. Esimerkki: "Saman Haukkamäen huipulla kuuluu huuhkaja ennen aina vaikeasti valittaneen, jos jokin vaara oli tulossa maalle tai paikkakunnalle" (Varsinais-Suomi).

Riekkö *Lagopus lagopus*

Riekkö on puhtaasti pohjoismainen ennelintu: Ruotsissa se

on ennustanut mm. lumisadetta ja Norjassa pihapiiriin tullessaan kuolemaa. Savossa riekköä on pidetty noitalintuna ja yleinen uskomus on ollut se, että riekon nouseminen puuhun urpuja syömään on tiennyt kato-vuosia (esim. Ville Salminen Uraaisista 1936). Esimerkki: "Riekkö jos tulee pirtin katole, niin vahinko tulee, kuolee joku. Se oli Halosella, kun navetta paloi, kun riekkö oli tullut katolle" (Perä-Pohjola).

Palokärki *Dryocopus martius*

Palokärki on nähty paholaisen lintuna sen mustan värin vuoksi. Se on saanut värinsä legendan mukaan rangaistukseksi (esim. Armstrong 1958:97). Suomessa palokärki on selväpiirteisesti ennustanut kolmea eri asiaa: sadetta, kuolemaa ja tulipaloo. Tämä perinne on omien kokemustemme perusteella vielä Lapissa elävää.

Esimerkki: "Jos tuli esimerkiksi tikka, sellainen musta lintu (palokärki) pihaan, niin se oli vahingon eellä, sanoivat vanhat ihmiset. Muudan vanha rovasti ... oli mennyt kirkkoon, niin tikka teki reiän seinään ja tuli siitä kirkkoon. Rovasti oli sano-nu, että nyt tuli hänen surmansa. Samana talvena hän kuoli." (Etelä-Savo).

Leppälintu *Phoenicurus phoenicurus*

Ruotsissa leppälintua on pidetty pyhänä lintuna, ja se on ennustanut vuodenaikoihin liittyviä asioita. Sitä myös pelättiin, koska se ennusti tulipaloja ja punatautia (mm. Tillhagen 1978:123). Suomalaisessa perinteessä erikoisesti käyttäytyvä leppälintu merkitsi karjan punatautia ja tietystä ääntelystä ennustettiin sadetta esim. Kuhmossa (Eetu Häkkinen 1938, KT 207:50d). Esimerkki: "... ja sen (leppälintu) esiintymisen asunnon läheisyydessä uskotaan tietävän kuolemaa jollekin tämän asukkaalle. Kaikki tuntevat tämän linnun ja kammoten näkevät sen kotinsa lähellä" (Satakunta).

Naakka *Corvus monedula*

Euroopassa naakka on tärkeä ennelintu, mutta siitä ennustaminen on Suomessa rajoittunut etelärannikolle. Naakan kyky matkia ihmisääniä on tunnettu, ja lajista ennustettiin sotaa, kuolemaa, ruttoa, huonoa säätä ja sitäkin on pidetty paikoin pirun lintuna. Suomessa naakka on liittynyt yksinomaan kuoleman ennustamiseen todennäköisesti siksi, että se asustaa kirkon torneissa ("kirkonnaakka", Vinha-Mustonen 1981).

Varis *Corvus corone*

Koko vanhassa maailmassa varista on pidetty viisaana, mutta huonojen asioiden ennelintuna. Korpin tapaan varis on ollut Skandinaviassa Odinin ja pirun lintu; noidat kätkeytyivät myös varisten hahmoihin. Varikset kerääntyivät vainajan ympärille, jos tämä oli harjoittanut noituutta tai tehnyt itsemurhan (Amstrong 1958:88, Tillhagen 1978:67).

Suomessa varis on suosittu kansanperinteessä, mutta siitä on ennustettu yllättävän vähän verrattuna naapurikansoihin. Suomen kansan tarinoissa varis on yleinen lastenloruissa eikä siihen liittyvä perinne ole vakavaa kuten esim. Ruotsissa. Variksesta on ennustettu säätä ja vuodentuloa (esim. Peräpohjossa sään ennustaminen varisten tekemisistä on vielä nykyäänkin tavallista).

Pyy *Tetrastes bonasia*

Laajalle levinneen legendan mukaan pyy oli aikaisemmin suuri lintu. Suomessa pyytarinat liittyvät usein tähän legendaan, jonka mukaan pyy pelotti suurella äänellään Jeesus-lapsen: "Pyy pyräht, maa järäht, Jeesuksen syvän säräht" (esim. Olavi Pennanen Heinävedeltä KRK 84:523). Tämän takia se sai päälleen kirouksen, jonka mukaan se pienehen maailman loppuun asti. Pyyhyn liittyvät enteet liittyvät kuolemaan, tulipaloon, köyhyyteen ja puutteeseen.

Kana ja kukko *Gallus domesticus*

Euroopassa kana on suosittu sään ennelintu. Suomalais-ugrilaiset ovat liittäneet kiekuvan (hormonihäiriöisen?) kanan kuolemaan. Kukko on puolestaan liittynyt avioliittotaikoihin ja viisauteen.

Suomessa kanaan liittyvät uskomukset ovat olleet yleensä sään tai karjanhoidon enteitä. Kukkoon liittyessään ne ovat olleet moninaisia: yleensä poikkeavaan aikaan kuultu kukon laulu on tiennyt onnettomuuksia.

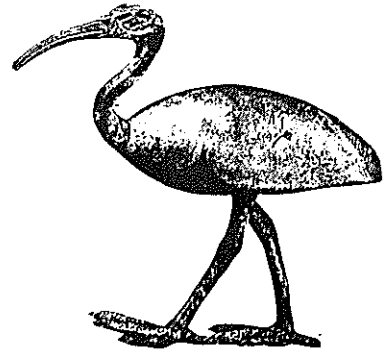
Pienet varpuslinnut

Tunnetuin kesän lintuonne ja hokema "Kuu kiurusta kesään, puolikuuta peipposesta, västäräkistä vähäsen, pääskysesä ei päivääkään" ei ole tässä aineistossa tullut esiin siinä laajuudessa, kuin se elää kansan suussa. Tämä johtuu siitä, että vastaavat hokemat eivät esiinny KRA:n aineistossa selvästi enteisiin tai uskomuksiin liittyen vaan enemmän loruina. Em. hokema on nykyisin — osaksi varmasti koulukirjojen kautta levinneenä — yleinen (esim. 1983 Kittilässä tehty perinneksely, JR).

Myöskin pääskyihin liittyvää enneperinnettä on aineistossa yllättävän vähän: ehkä kerätty aineisto on painottunut vakavien asioiden enteisiin; kerääjienkin mielenkiinto on voinut olla 'tärkeissä' kuten kuoleman ennustamisessa. Vai onko esim. sään ennustaminen pääskyjen lennosta uusi, vasta muutamia vuosikymmeniä vanha ilmiö suomalaisessa perinteessä?

Memoraatti — tarina — uskomus

Perinnelajeja määritettäessä aineisto jaettiin memoraateiksi (henkilökohtainen elämäskertomus), tarinoiksi (kaavoittuneempi, yhteisön tulkitsema kertomus) ja uskomuksiksi (yleistävä väite). Aineistosta n. 40 % oli yksilökeskeisiä memoraatteja, joihin tulkintavaiheessa liittyi usein yhteisön hyväksymiä uskomuksia.

Egyptiläisille ibis oli viisauden ja tiedon jumala Thotin pyhä lintu. Niilin tulvan alkaessa laskea ibisparvet antoivat ihmisille ennustuksen tulevan kylvökauden lähestymisestä. Sama tehtävä on Suomessa ollut käellä. (Lähde: Otavan Suuri Maailmanhistoria).

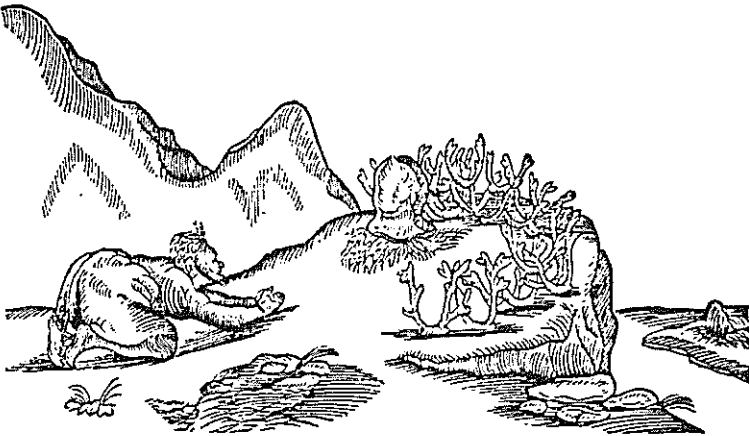
Lintunteisiin kuuluvat tarinat ovat kansankertomuksia, joihin on uskottu. Tarina on käynyt läpi ihmisyyteen tulkintakontrollin ja kuvaa siten yhteisön tapaa tulkita 'yliluonnollista' kokemusta. Osa tarinoista ja kaikki uskomukset (yht. 35 % aineistosta) oli selvästi käynyt läpi yhteisön tulkintakontrollin, joten ne eivät olleet pelkästään kertojan omia käsityksiä.

Perinnetyypeistä uskomukset edustavat yhteisön pisimmälle kiteyttämää perinnettä. Aineistossa itsenäisiä uskomuksia oli 21 %. Yli 90 % aineistosta liittyi kertojan omaan lähiympäristöön ja kokemuspäiriin.

Tulosten tarkastelu

Ympäröivä luonto vaikuttaa voimakkaasti kulttuuriin ja on antanut puitteet kansojen luontouskomuksille. Aikaisemmin suomalaisten maailmankuva oli voimakkaasti luontoon sitoutunut ja monisäikeisen uskonnollinen. Tuolloin luonto merkitsi jokaiselle ihmiselle elinehtoa ja liittyi jokapäiväisiin toimiin monin tavoin.

On mielenkiintoista tarkastella myös sitä, mitä linturyhmiä aineistosta puuttuu; miksi tietyt hyvin tunnetut ryhmät eivät ole kelvanneet ennelinnuiksi.

Ennen kristinuskon leviämistä suomalaisugrilaiset kansat lähestyivät jumalia ja henkiä mm. erikoisilla luonnonpaikoilla. Uhripaikoille (kuten kuvassa seidalle) kerääntyi varmasti myös enemmän tai vähemmän enteitä tuovia "riittalintuja" kuten korppeja. (Lähde: Holmberg 1915. Suomensuvun uskonnot II).

si? Näitä ovat esim. vesilinnut, kahlaajat, päiväpetolinnut, kurjet, useat varpuslinnut.

Vaikka suomensukuisia kansoja on nimetty vesilinnun kansaksi (esim. Kalevalan sotkamyytin perusteella), ei tämä heijastu enneperinteessä. Ennelinnuiksi on selvästikin kelpuutettu usein paikkalintu (ei muuttolintu) ja toisaalta silloin tällöin pihapiiriin ilmaantuva metsälintu. Vesilinnut tärkeänä riista- ja munituskohteena eivät olleet mahdollisesti sopivia tuomaan jumalallisia enteitä. Kuitenkin joutsenta on pidetty paikoin pyhänä lintuna ja se on edelleen mm. saamelaisilla eräs kevään ennemerkki (JY).

Päiväpetolintujen luulisi olevan ulkonäkönsä takia esim. pahuuden tai jumaluuden lintuja, mutta ainakaan pohjoismaisessa perinteessä näin ei ole. Haukat on nähty ehkä samantyyppisinä metsästäjinä kuin ihmistenkin.

Erikoista on kotkan puuttuminen aineistosta. Lajia on pidetty suomalaisugrialaisten kansojen keskuudessa hyvin tärkeänä ennelintuna (elämän, kevään ym. merkinä). Mahdollisesti lajin hävittäminen suurimmasta osasta Suomea jo varhain ennen aineiston keruutyötä on hävittänyt myös kotkaan

liittyneen kansanperinteen suomalaisseuduilta.

Mielenkiintoista on ennelintujen tyyppilajien levinneisyys (kuva 1): Karjalasta yli Pohjanmaan ja Koillismaan on ekologisesti selvä metsälinturyhmä, mutta etelärannikolla ja toisaalta Lapissa on muita piirteitä.

Kaikille suomalaisille ennelinnuille löytyi vastaavaa perinnettä ainakin Skandinaviasta, mutta tulkinnat ja merkitykset vaihtelivat. Suomalaisimpana ennelintuna voitaneen pitää käpytikkaa, joskin skandinaavisessa perinnetutkimuksessa ei ehkä ole ymmärretty erottaa tätä lajia palokärjestä tai käsitteestä "tikka".

Mielenkiintoisia eroja suomalaisessa ja ruotsalaisessa kansanperinteessä on ihmisten suhtautumisessa harakkaan ja varikseen. Harakan suosiminen pihapiirissä Ruotsissa ja vastavasti toisenlainen tapa Suomessa on riittävä selitys sille, että vielä pari vuosikymmentä sitten pihapiiripesintöjä tavattiin Suomessa vain Tornionlaaksoissa, Merenkurkussa ja Ahvenanmaalla (tyypillinen harakan "ruotsalainen" esiintyminen).

Koska kertomuksissa ja tarinoissa esiintyi hyvin usein kietytty uskomus, on suomalaisilla lintuenteillä vankka yhtei-

söllinen tausta. Lintuenteet ovat elävän suullisen perinteen muotona tarjonneet yksilölle mahdollisuuden tulkita omia ja muiden havaintoja yhteisön hyväksymällä tavalla.

Kiitokset ja vetoomus

Kiitokset ansaitsevat epätavallisen työn tukemisesta ja palautteesta prof. Lea Virtanen, vs. prof. Outi Lehtipuro-Sepänmaa ja vs. prof. Anna-Leena Siikala sekä fil.yo. Petra Pentikäinen, jonka kommentit paransivat kirjoitelmaamme oleellisesti.

Koska Suomen ennelinnuista on monista osista maata hyvin vähän tietoa ja kerätty aineisto vanhaa, pyydämme, että lintuenteisiin liittyviä kertomuksia, tarinoita tms. lähettäisimme kirjoittajille tai Kansanrunousarkistoon. Tämän enneperinteen keruulla on huomattava kiire, sillä nykyinen tieteellinen maailmankuva, jota tämäkin lehti edistää, on hävittämässä vanhaa kansankulttuuria.

Kirjallisuus

- Amstrong, E.A. 1958. The Folklore of Birds. An Enquiry into the Origin and Distribution of some Magico-Religious Traditions. Lontoo.
- Haavio, M. 1967. Suomalainen mytologia. Porvoo.
- Hagberg, L. 1937. När döden gästar. Tukholma.
- Hautala, J. 1955. Käki tuo suven sanoman. - Kalevalaseuran vuosikirja 35, Helsinki.
- Hobf, L. 1888. Thierorakel und Orakelthiere in alter und neuer Zeit. Stuttgart.
- Holmberg (Harva), U. 1915. Suomensuvun uskonnot II. Lappalaisten uskonto. Porvoo.
- Kivirikko, K.E. 1947. Suomen linnut I-II. Porvoo.
- Lempinen, P. 1982. Katsokaa taivaan lintuja. Pieksumäki.
- Merikallio, E. 1955. Suomen lintujen levinneisyys ja lukumäärä. Helsinki.
- Paulaharju, S. 1937. Kiveliöitten kansaa Pohjois-Ruotsin suomalaisseuduilla. Porvoo.
- Rantataro, J. 1986. Suomalaisen kansanuskon ennelinnut ja lintujen valikoitumista ohjaavat tekijät sekä ennemerkitykset. Perinnehistoriallinen tutkimus. Laudaturtyö, käsikirjoitus. Helsingin yliopisto, kansanrunoustieteen laitos.
- Tillhagen, C-H. 1978. Fåglarna i folktron. Falköping.
- Wahlfrisk, J. 1889. Fåglarna i folkets tro och diktning. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria VII. Uppsala.
- Vinha-Mustonen, T. 1981. Kuolemannaakka lentää. Keski-Satakuntalaisia kuolemanenteitä muistutiedon ajalta. - Tyrvään seudun kotiseutuyhdistys ry julkaisuja LVII. Kangasala.

Kirjoittajien osoitteet:

(JR)
 Roihuvuorentie 18 C 110
 00820 Helsinki
 (JY)
 Takajärventie 38 C 16
 94700 Kemi